

ԵՐԵՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

Ս. ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՃԱՐԻՆ

ՆՈՐՈԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Յայտնի է թէ Սրարուհուդի (Սրբա-
տեղեաց գոյափրձակ) տրամադրութեանց
համաձայն, Ս. Յարութեան Տաճարը, որ
Ս. Տեղեաց ամենէն գլխաւորն է, ունի
իրբն միւլթիվլի երուսաղէմի երեք Պատ-
րիարքները, այսինքն՝ Հայ, Բոյն և Լա-
տին:

Պատմութիւնը մեզի կը ցուցնէ, թէ
քրիստոնէութեան երուսաղէմի մէջ գտնու-
ող այս երեք ներկայացուցիչներուն վրայ
գրուած բարձր պաշտօնն ու պարտականու-
թիւնները ո՛րչափ դժուարին և փափուկ
հանգամանք մը կ'առնեն երբ պարագան կը
ներկայանայ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ
նորոգութիւններ կատարելու, պահպանելով
իրենց մէջ հաւատարմութեան հիմք: Խրիմի
պատերազմին ծագման պատճառներէն մին
եղած է Բեթղեհէմի Ս. Մննդեան Այրին մէջ
նորոգութեան մը առթիւ ծագած վէճերը:

1927ի երուսաղէմի երկրաշարժին
պատճառաւ Ս. Յարութեան Տաճարին մէջի
Յունաց եկեղեցիին վրայի գմբէթը ծան-
րագէս վնասուելով, երեսն հանած է այս
հին և դժուարին նորոգութեանց խնդիրը:

Յոյն Պատրիարքարանին տեսակէտը,
թէ ինքը միայն պիտի նորոգէ այս գմբէթը,
ընդգլխութեան բաղխեցաւ միւս երկու
իրաւակից Պատրիարքարաններու կողմէ:
Կառավարութիւնը միւս կողմանէ, գմբէթին
փլչելուն վտանգին առջև, այդ նորոգու-
թիւնը ի՛ր կողմանէ կատարելու ստիպողա-
կանութեան տակ գտաւ ինքզինքը: Այս
անել կացութեան վերջ մը տալու համար,
Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը (Ամեն. Տ.
Եղիշէ Ս. Արքեպիսկ. Դուրեան) իր կողմէ
առաջարկ ներկայացուց՝ նախընթացներու
վրայ հիմնուելով՝ խնդիրը լուծել հետեւեալ
կերպով: —

Ինչպէս որ Յոյնը կ'ուզէր իր կաթո-
ղիկէին վրայ գտնուող գմբէթը նորոգել,
նմանապէս Հայ և Լատին Պատրիարքարան-

ները պիտի նորոգէին Ս. Յարութեան Տա-
ճարին մէջ իրենց առանձին սեփականու-
թեանց մէջ գտնուող ամենէն կարեւոր տե-
ղերը: Այս առաջարկը Կառավարութեան
կողմէ ընդունուեցաւ և անոր հիման վրայ
Պաղեստինի Կառավարութեան և Յ. Պատ-
րիարքարաններու, ինչպէս նաև Պաղես-
տինի Կառավարութեան ու Լոնտոնի կեդր.
Իշխանութեան միջև երկար քանակցութիւն-
ներ տեղի ունեցան և վերջտէս համաձայ-
նութիւն գոյացաւ, որ Յունաց Կաթողիկէին
վրայի գմբէթը՝ Յունաց կողմէ, Ս. Գրիգոր
Լուսաւորչի ստորերկրեայ պատմական հին
եկեղեցին՝ Հայոց կողմէ, Իսկ Դուրեան
քարայրը իջնող սանդուխը և Տարածման
տեղի յատկանքն աւրուած մասերը՝ Լատինաց
կողմանէ նորոգուին: Այս նորոգութիւնները
Ս. Զատկի տօներէն յետոյ գործադրուելու
պայմանով, այժմէն կ'ուսուժնաւորուին Յ
Պատրիարքարաններէ ընտրուած մասնա-
գէտներու կողմէն: Այսինքն, Հայոց կողմէ՝
Անգլիացի ծարտարապետ Մր. Հօլիտէյ,
Լատինաց կողմէ՝ Ֆրանչիսկեան ծարտարա-
պետ Հայր Պարուչի, և Յունաց կողմէ՝
Կառավարութեան ընտրուած Մր. Հարիսոն:

Այժմ, Կառավարութիւնը Յունաց Կա-
թողիկէի գմբէթին փլչելու վտանգին տակ
գտնուող մասերը վերցնել տուած և քա-
ղաւած ծակերը տախտակամածով և մոխա-
թով առժամեալ կերպով ծածկած է:

Վերոյիշեալ համաձայնութիւնը աւելի
սերտացուց Յ Պատրիարքարաններու յարա-
բերութիւնները և կարելի դարձուց իրա-
գործել ուրիշ, երկրորդական կարեւորու-
թիւն ունեցող նորոգութիւններ ալ:

Այն է՝ Զորրորդ Բանտի Մատրան ներ-
քին պատերը՝ Յունաց կողմէ, Հանդերձից
Բաժանման Մատրան ներքին պատերը՝ Հա-
յոց կողմէ, և Ս. Յարութեան Տաճարին
ջրհորի սենեակին ներքին պատերը՝ Լատի-
նաց կողմէ (*): Առնցմէ գտաւ Ս. Յարու-
թեան Տաճարի բակին մէջ՝ Յոյններ համա-

(*) Յետագային Լատիններ փորձեցին նորո-
գել ջրհորի արտաքին անցքի պատերը, և սա.
կայն նորոգութեան աշխատանքները հազիւ
սկսուած, զարեցուեցան Հայոց կողմէ, այն ա-
ռաքելութեամբ որ արտաքին այդ անցքը կը դըժ-
ժածուի Հայոց կողմէ ևս իրեն զոյից մթերանոց:
Նորոգութիւնը պէտք էր ըլլար Հայոց մասնակ-
ցութեամբ ևս:

Ս. Յարութեան Տաճարի 'Նորոգութեանց 'Նախապատրաստութիւնները

(1932 — 1958)

Սոյն գրութիւնը շարունակութիւնն է Ս. Յարութեան Տաճարին նորոգութիւնները նախորդ յօդուածին՝ գրուած Սիոնի համար երեսուն տարիներ առաջ (ՏԷ՝ էջ 68):

1932—34 շարունակուեցան ներկի ու ծեփի սոյն նորոգութիւնները և հետզհետէ Հայեր, Յոյներ և Լատիններ համաձայնաբար նորոգեցին իրենց ալլեալլ մատուռները: Այս նորոգութիւններէն մեր Ս. Գր. Լուսաւորիչ տաճարին նորոգութիւնը եղաւ իսկապէս շատ նշանակելի և Հայ Եկեղեցիին համար շատ պատուաբեր նորոգութիւն մը, որով կարելի եղաւ նաև սոյն տաճարին տալ զուտ հայկական նկարագիր մը (տե՛ս այս մասին Սիոնի 1950 Դեկտ. թիւը):

Վերոյիշեալ նորոգութիւնները սակայն ըլլալով ընդհանրապէս Եկեղեցւոյ մէկ մասին յատուկ նորոգութիւններ, Ս. Յարութեան Տաճարի հիմնական կառուցը չէր դադրիր ներկայացնել վտանգաւոր կացութիւն մը: Հետեաբար Անգլիական Հոգատար Կառավարութիւնը հրաւիրեց ճար-

տարապետ Վիլյեմ Հարվին որ քննէ ամբողջ շէնքը: Հարվին իր քննութեան տեղեկագիրը հրատարակեց 1935ին, որուն հիման վրայ Հոգատար Կառավարութիւնը, երկաթեայ և փայտեայ յինարաններով ամրապնդեց Ս. Յարութեան Տաճարի բոլոր վտանգաւոր կէտերը:

1947ին, Անգլիական Հոգատար Կառավարութիւնը վերանորոգութեան գործը դարձեալ ձեռք առնելով հրաւիրեց Լոնտոնի Ֆրիման Փօքս ընկերութեան ներկայացուցիչ ճարտարապետ Պր. Վուլին, որ յետ քննութեան իր տեղեկագիրը ներկայացուց, և սակայն Արաք-Հրէական պատերազմին պատճառով, Տաճարի վերանորոգութեան գործը ընդհատուեցաւ:

1953ին, Յորդանանեան Կառավարութեան նախաձեռնութեամբ, իրաւակից Հայ, Յոյն և Լատին երեք պատրիարքարաններ, յետ խորհրդակցութեան պէտքը տեսնան յետաձգելի նորոգութեան, և հետեաբար երեք համայնքներէն իւրաքանչիւրը բերել տուաւ իր ներկայացուցիչ ճարտարապետը՝ այսպէս, Հայեր՝ Պր. Մարտիրոս Ալթունեանը, Յոյներ՝ Պր. Օրլանտոսը և Բարաքէվօբուլոսը, իսկ Լատիններ՝ Պր. Կաթէլը, որոնք յետ քննութեան, 12 Յուլիս 1954ին ներկայացուցին իրենց տեղեկագիրը՝ ծրագիրը, Տաճարի վերանորոգելի կէտերուն և ձեռն մասին:

1955 Փետրուարին, Յորդանանեան Կառավարութիւնը հրաւիրեց դարձեալ Պր. Վուլին, որ երկրորդ քննութիւնէ մը յետոյ ներկայացուց իր նոր ծրագիրը, որուն մէջ նկատի ունեցած էր նաև երեք պատրիարքութեանց ճարտարապետներուն տեղեկագիրները: Նոյն տարին, դարձեալ Կառավա-

ձայնութեամբ նորոգած են իրենց Ս. Արարահայի և Ս. Կատարինէի վանքերուն արտաքին պատերը, իսկ Հայերը՝ նոյն տեղը իրենց ունեցած Ս. Յովհաննէսի մատրան արտաքին և ներքին պատերը: Տեղի ունեցած այս նորոգութեանց վրայ Հայոց Պատրիարքարանին կողմէն հակիչ եղող Ս. Յարութեան Տեսուչ Տ. Յակոբ Վրդ. Թաշճեան պէտք եղած տեղեկագիրները ներկայացուցած է Ս. Աթոռոյս Գեր. Լուսարարապետ Սրբազանին՝ մատուցանելու համար Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր:

(Սիոն, 1928 Մարտ, էջ 96):

րութեան հրաւերով, Անգլիացի Պր. Պազլի Սթէնս քննեց Տաճարին կառուցը և Պարոն Վուլին հետ միասնաբար ներկայացուց իր քննութեանց տեղեկագիրը:

1955 Օգոստոս 24ին, եօթը կաթոլիկ ազգերէ՝ եօթը ճարտարապետներ, խորհըր-

մասնաւորաբար մեծ Բոլորաշէնի (Rotunda) և Տաճարի հարաւային և հիւսիսային թեւերուն մէջ, թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին երեսներու վրայ, Վասնղի այս երկու թեւերուն կեդրոնը գտնուող Յունաց քաթօլիքօնի գմբէթը, որ վերաշինուած էր 1927ի

Ս. Յարութեան Տաճարի հարաւային թեւի վերանորոգութեան, 19 Մարտ 1958ի ժողովը, ուր ստորագրուեցաւ նորոգութեան վերջնական համաձայնութիւնը: — Մեր Պատրիարքարանի ներկայացուցիչներն են, աջէն ձախ՝ Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Զինչինեան, Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գաբրիէան, Տիար Կարպիս Հինդլեան եւ երկաշափ Տիար Մուսալլամ (նստած):

դակցաբար երեք պատրիարքութեանց ճարտարապետներուն, ներկայացուցին նորոգութեանց շուրջ իրենց տեսակէտը:

Այս բոլոր քննութիւններն ալ կ'եզրակացնէին Տաճարին հիմնական վերանորոգութեան անմիջական անհրաժեշտութիւնը

երկրաշարժէն յետոյ, իր զանգուածի չափազանց ծանրութեամբ խախտած էր Տաճարի ընդհանուր մարմնին և մասնաւորաբար հարաւային և հիւսիսային թեւերուն հաւասարակշռութիւնը, որոնք այս պայմաններուն տակ կ'ըստ էին գէպի գուրս:

Հարաւային թևի կառույցը, իր գլխաւոր մուտքի հանգամանքով, ինչպէս նաև ամենէն աւելի վտանգուած ըլլալուն պատճառով՝ անհրաժեշտ էր որ ամենէն առաջ ենթարկուէր նորոգութեան: Հետևաբար երեք պատրիարքարաններու ճարտարապետները 27 Դեկտ. 1955ին հարաւային թևի նորոգութեան ծրագիր մը մշակեցին և ներկայացուցին երեք պատրիարքարաններուն և կառավարութեան: Յորդանանեան կառավարութիւնը, 27 Մարտ 1956ին, այս ծրագրի հիման վրայ հրահանգեց երեք ազգաց ձեռնարկել նորոգութեանց, և թէ երեք ճարտարապետներու այս մարմինը պէտք է ունենար երեք ազգերէն ընտրուած իր գըլխաւոր ճարտարապետը, իսկ սքաքսֆոլդի վերաբերեալ անհամաձայնութիւններն ալ պիտի նիւթ ըլլային ուրիշ յանձնաժողովի մը, բաղկացած երեք ազգաց ներկայացուցիչներէն, նախագահութեամբ Յորդանանեան կառավարութեան ներկայացուցիչին:

Այնուհետև երեք պատրիարքարաններու միջև երկար խորհրդակցութեանց առարկայ եղաւ գլխաւոր ճարտարապետի ընտրութիւնը, որ պէտք է ըլլար երեք ազգաց Ս. Տեղիաց վէճերէն վեր և չէզոք անձնաւորութիւն մը, և գծախտաբար կարելի չեղաւ եզրակացութեան մը յանգիլ:

Երեք ազգաց ճարտարապետները պարբերական հանգիպումներով մշակեցին նորոգութեան և այլ յարակից հարցերու վերաբերեալ ծրագիրներ:

21 Փետրուար 1958ին, Ս. Յարութեան հարաւային թևի նորոգութեան իրենց ծրագրիւր անոնք ներկայացուցին երեք ազգաց ներկայացուցիչներու ժողովին՝ գումարուած մեր Պատրիարքարանին մէջ(*), և արժանացաւ երեք ազգաց հաւանութեան: Իսկ 4 Մարտ 1958ին, երեք ազգաց ներկայացուցիչներ ուրիշ ժողով մը ունեցան Յունաց Պատրիարքարանին մէջ, ուր հարաւային թևի վերանորոգութեան ծրագիրը

(*) Երեք պատրիարքութեանց ժողովները տեղի կ'ունենան կարգով Հայոց, Յունաց և Լատինաց Պատրիարքարաններուն մէջ:

ստորագրուեցաւ երեք պատրիարքութեանց ներկայացուցիչներէն և որոշուեցաւ որ լմացնելէ յետոյ այս համաձայնութիւնը Յորդանանեան կառավարութեան, Ս. Զատիկէն յետոյ սկսին հարաւային թևի վերանորոգութիւնը:

Հարաւային թևի վերանորոգութիւնը պիտի կատարուի հետևեալ ձևով. —

1. — Քննութիւն և ամրացում հարաւային թևի հիմքերու:

2. — Պատանաւորելի առաստաղի ամրացում և վերաշինութիւն:

3. — Պատերու ծեփերու մաքրութիւն և մաշած քարերու վերանորոգում:

4. — Վտանգուած կամարներու ամրացում:

5. — Պէթօն արմէ շղթաներով շէնքի վտանգուած մասերու ամրացնում և օղակաւորում:

6. — Պատերու մէջ գոյացած վտանգաւոր բացուածքներու ամրացումն շաղախի ներարկումով:

7. — Վտանգուած կէտերուն պէթօն արմէ յնարաններով ամրացնում և ապա վերացում ներկայ փայտեայ և երկաթեայ տգեղ յնարաններուն, եթէ կարելի ըլլայ:

8. — Եթէ հնագիտական արժէքով յայտնութիւններ մէջտեղ ելլեն, անոնք պիտի պահուին երեք պատրիարքարաններու համաձայնութեամբ:

9. — Նորոգութիւնները պիտի չի փնասեն որեւէ ձևով գոյութիւն ունեցող իրաւակարգին (Status Quo):

Իսկապէս ուրախաւիթ պարագայ մըն է որ 30 տարիներու բանակցութիւններէ յետոյ, կարելի եղաւ համաձայնիլ Ս. Յարութեան Տաճարի գէթ կարեւոր մէկ մասի նորոգութեան, որ նախասկիզբն է ամբողջ Տաճարի վերանորոգութեան մեծածախս գործին: Այս ծախսը պիտի հոգան Հայոց, Յունաց և Լատինաց Պատրիարքարանները հաւասար բաժիններով:

ԿԻՒՐԵՂ ՎՐԴ. ԳԱՅԻԿԵԱՆ